

Molenkamp-Szűcs Rita

A JÁSZBERÉNYI LATINAMERIKANISTA

Wittman Tibor (1923-1972)

„... az utolsó években már az foglalkoztatta, honnan lehetne kecsua nyelvkönyvet beszerezni, hogy ennek az indián nyelvnek a segítségével mélyebben megismerhesse az Andok-térség világát. ... Kubában trópusi hőségben igyekezett a rövid, néhány hónapos ösztöndíjat maximálisan kihasználni. A bolíviai Potosíba, a 4100 m tengerszint feletti magasságon fekvő andoki városba érkező kutató a Casa de Moneda levéltárában - első európai történészként - pokrócba burkolózva vizsgálta a történész -nem látta iratokat.”¹

Jászberényben utcanév őrizi a város szülöttének nevét (1. sz. kép). Ám tudja-e a városlakó, hogy kit rejt ez a név? A jászberényi pedagógusképzés évfordulója kapcsán talán éppen időszerű, hogy az egyetem diákjai, tanárai is megtudják, hogy milyen sokágú, gazdag és eredményes életmű fűződik Wittman Tibornak, a tanítóképző egykori, nemzetközileg talán legelismertebbé vált tanárának nevéhez. Elsősorban külföldön ismerték el kutatásait, tevékenységét: Dél-Amerika szakköreiben talán jobban ismerték nevét, mint idehaza, ahol a történész rangot akkoriban a magyar történelemmel való foglalkozással illet megszerezni. A Flamand Tudományos Társaság tagjává, a bolíviai Potosí egyeteme díszdoktorrá 1966-ban fogadta (2. sz. kép).

Hihetetlen munkabírással dolgozott: kutatott, tanított, tanult. Kilenc európai nyelven beszélt. Tanulmányúton járt Csehszlovákiában, Belgiumban, Franciaországban, Bolíviában, Chileben, Peruban, a Német Demokratikus Köztársaságban, Spanyolországban, Angliában, a Szovjetunióban, a Vietnami Demokratikus Köztársaságban, Kubában.

A tudományos logika mellett, mely által figyelme a spanyol gyarmatbirodalom országainak fejlődésére irányul, valószínűleg szerepet játszott az is, hogy a távoli történeti témák kutatóját a kortárs politika figyelme és kontrollja nem zavartorkorlátozta.²

¹ Anderle Ádám Wittman Tibor: *Latin-Amerika története* II. kiadásához írt *Előszavában*. Budapest, 1978. 10.o.

² Anderle Ádám: *Latin Amerika történetének kutatása Magyarországon 1967-1997*. in: *Századok* különnyomat 5. szám 1999. 1089.o.

„... Bármennyire paradoxonnak hangzik is, de igaz, hogy a világtörténet egyetemes összefüggéseit felismerni a kis nemzetek történéseinek kényszere, mert míg a nagy nemzetek történetírói hajlamosak arra, hogy saját nemzeti történetük sajátosságait általánosítsák egyetemes érvényű törvényszerűségekkel, addig a kis nemzetek történései kénytelenek a maguk nemzete történetét az egyetemes történet részének, sőt függvényének tekinteni. Ha nem ezt teszik, menthetetlenül provinciális színvonalra süllyednek. Ennek felismerése hajtotta Wittman Tibor érdeklődését előbb Magyarország, majd Európa határain is túlra.”³ - írja Makkai László.³

1. sz. kép

Jászberényi diákból szegedi egyetemi tanár

Az Életrajzi Lexikonból pusztán azt tudhatjuk meg, hogy Jászberényben született. A jászberényi évekre a rokonok beszámolóiból, illetve helytörténeti dokumentáció segítségével derült némi fény. Wittman Tibor római katolikus családból származott. A négy elemi elvégzése után, 1933-ban kezdte meg a nyolcosztályos gimnázium első osztályát a jászberényi József Nádor Reálgimnáziumban.⁴

Klebelsberg Kunó kultuszminiszter⁵ 1924-es középiskolai törvényében a természettudományos műveltséget adó reáliskolák és a klasszikus nyelvekre, humán tudományokra hangsúlyt helyező gimnáziumok mellé egy harmadik típust szervezett: a reálgimnáziumot.⁶ Mindhárom középiskola-típus az egyetemre készített elő, és oktatási programjában azonos súllyal szerepeltek az ún. nemzeti tárgyak (magyar nyelv és irodalom, történelem).⁷ A jászberényi József Nádor Gimnázium reálgimnázium volt. A reálgimnáziumi oktatás fő jellegzetessége az volt, hogy a latin nyelvet, mint

³ Makkai László: *Wittman Tibor tudományos életműve in Wittman Tibor Emlékkönyv*. Szerk.: Anderle Ádám Szeged, JATE (Acta Historica) 1983. 13.o. *Makkai László* (1914 -1989) történész, református teológiai akadémiai tanár, a magyar-román történelem, a társadalom- és gazdaságtörténet kutatója.

⁴ *A jászberényi Magyar Királyi Állami József Nádor Reálgimnázium Értesítője Az 1933-34-i iskolai évről*. Közzéteszi: Józsy Ferenc igazgató. 73. o.

⁵ Klebelsberg Kunó (1875-1932) 1922-től 1931-ig állt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén.

⁶ Ezt a rendelkezést Hóman Bálint- féle oktatáspolitikai 1934-es reformjával eltörölte, és létrehozta az egységes gimnáziumot. Ezzel megszűnt a gimnázium, a reálgimnázium és a reáliskola elkülönülése. Hóman Bálint (1885-1953) történész-kultúrpolitikus volt, aki - egyéves megszakítással - egy teljes évtizedig (1932-1942) állt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén.

⁷ Neveléstörténeti, közoktatási vonatkozásokról ld. Pukánszky Béla - Németh András: *Neveléstörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

fő tantárgyat és a német nyelvet (mely mindhárom iskolatípusban kötelező volt) megtartotta, s felvett még egy modern nyelvet (angolt, franciát vagy olaszt).

Wittman Tibor tizenegyévesen latint, németet és francia nyelvet tanult. A Gimnázium 1940-41. évi értesítőjéből megtudjuk, hogy latin nyelvből részt vett az 1941. évi középiskolai tanulmányi versenyen. „...34 tanulóból első helyen végzett, és szerzett dicsőséget intézetünknek.”⁸ Kitűnő tanulmányi eredménye mellett jutott ideje önképzőköri munkára, a sportkör tisztikara titkári teendőinek ellátására. 1941-ben érettségizett kitüntetéssel, s megkapta jeles magaviseletéért, rendszeretetéért, és jó előremenetelért a Deák László jutalomalapítvány kamatát (147.92 pengőt), mely igen jelentős anyagi elismerésnek számított.⁹

Wittman tanulmányait a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán folytatta történelem-latin szakon. Az országban ekkoriban négy tudományegyetem működött: a budapesti, a debreceni, a pécsi és a szegedi. A tudományegyetemen a képzési rendszer rendkívül laza volt, s leginkább a hallgatói felelősségre épített. A színvonalat egy-egy kiváló professzor, és a körülötte kiépült, hallgatóiból álló „iskola” jelentette. Wittman egy olyan korban lehetett a budapesti egyetem diákja, mikor az egyetem oktatója volt a társadalomtörténész, Hajnal István, a művelődéstörténeti orientációt képviselő Domanovszky Sándor, a településtörténeti kutatásokat szorgalmazó Mályusz Elemér. A bölcsészkar életében meghatározó volt az Eötvös Kollégium, de csak kevés hallgatónak adatott meg oda bekerülni.

Wittman Tibor 1941 és 1946 között volt tagja az Eötvös Kollégiumnak, mely a tudós-tanár képzés fellegvára ma is. A kollégista bölcsészhallgatók itt tanári útmutatás alapján, de egyéni kutatómunkával (forráselemzés stb.) dolgozták fel szaktárgyaik anyagát. Ehhez intenzív nyelvtanulás járult.

1945-ben néhány hónapig egyetemista óraadóként dolgozott a jászberényi gimnáziumban. Erre az időszakra így emlékezett: „...egy élményt szeretnék kiemelni(...): 1945 első hónapjairól van szó, amikor a gimnázium a Fecske házában működött, és a tanulók minden nap hoztak egy darab fát, hogy a nagy hidegben tudjuk fűteni a termet.”¹⁰

1946-ban az egyetemi tanulmányok lezárásaként, Wittman bölcsészdoktori disszertációját a reformkori centralistákról írta.¹¹

Fiatal, kezdő tanárként történelmet tanított a jászberényi tanítóképző intézetben

⁸ *A jászberényi magyar királyi állami József Nádor Gimnázium (VII-VIII. Reálgimnázium) Évkönyv az 1940-41. iskolai évről.* Szerk. Ivánfi János I.ig., Jászberény 1941. 14. o.

⁹ Wittman Tibor tandíja 40 pengő volt. Ld. *A jászberényi magyar királyi állami József Nádor Gimnázium (VII-VIII. Reálgimnázium) Évkönyv az 1940-41. iskolai évről.* Szerk. Ivánfi János I.ig. Jászberény 1941. 41.o. Az 1933-as tandíjrendelet alapján tandíjfizetési kedvezmények megítélésénél a tanulmányi eredmények voltak mérvadóak. A teljes tandíj 110 pengő volt.

¹⁰ Forrás: www.lehel-vezer.sulinet.hu

¹¹ *A centralisták és a magyar középosztály megteremtésének gondolata.* Budapest, 1946.

1946 és 1948 között.¹² Itt ismerkedett meg feleségével, a jászladányi születésű Gál Erzsébettel, aki 1947-ben szerzett tanítói oklevelet ugyanitt.

Gleduráné Bóna Éva a Tanítóképző Intézet Gyakorló Iskolájának nyugdíjas tanítónője, egykori tanítóképzős növendék, Wittman-tanítványa a következő emlékeket idézte fel: „Rajongtunk érte, szép fiatalember volt. Nagyon kedveltük a felkészült, ambiciózus tanárt, aki történelmet, s egy évig - amíg lehetett - latint tanított. Máig megőrzött személyes emlékeim közé tartozik az a nagyon jó jegy, amelyet egy történelem feleletemért kaptam tőle. Amikor megvált a képzőtől, minden osztályba eljött elbúcsúzni. Én francia szótárfüzetemet adtam neki emlékül.”

Wittman jászberényi tanári pályaszakasza pontosan egybeesett a NÉKOSZ-mozgalom kiteljesedésének, virágzásának periódusával. A háború utáni időszak magyar nevelésügyének jelentős újításai voltak a *népi kollégiumok*, amelyeknek megszervezésével az alsóbb néprétegekből származó gyerekek tanulását kívánták segíteni. A NÉKOSZ-t, vagyis a Népi Kollégiumok Országos Szervezetét a közép- és felsőfokú diákokthoz (kollégiumok) munkájának irányítására és összehangolására hozták létre. Az 1947-48-as tanévben már 160 népi kollégium hálózta be az országot, mintegy nyolcezer szegény sorsú fiatal számára teremtve meg a tanulás feltételeit. A kollégiumokban egységes nevelési elveket kívántak megvalósítani főleg a Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt vezető ideológusainak elképzelései alapján. Az alapvető cél a felépítendő új szocialista társadalom elkötelezett értelmiségének képzése volt, ám elvitathatatlan, hogy a kollégisták számára a kollégiumi mozgalomban való részvétel életre szóló szakmai és közösségi tapasztalatot is nyújtott. Kialakult a kollégiumok sajátos rituáléja, megvoltak a dalaik, mozgalmi és pedagógiai hagyományaik.¹³ A népi kollégium létesítésének gondolatát Jászberényben is felvetette néhány lelkes, fiatal pedagógus már 1946-ban, ám a megalakításhoz szükséges feltételek csak 1948 áprilisára teremtődtek meg. A városi vezetés a romos Kossuth úti iskolát bocsájtotta a népi kollégium rendelkezésére, s még némi támogatást is kiharcoltak a városi költségvetésből. Wittman Tibor, aki az ügyben legtöbbet tevékenykedett, a kollégium igazgatója lett. 1948. április 29-én a következő levelet küldte a polgármesternek: „Hivatalosan értesítjük a polgármesteri hivatalt, hogy Jászberényben megalakult a Népi Kollégiumok Országos Szövetségéhez tartozó Hajnóczy József Népi Kollégium, és kérjük, hogy ebben az ügyben a belügyminisztert tájékoztatni szíveskedjék.”¹⁴ Ezzel megalakult az ország százhatvanadik népi kollégiuma. „A kollégium működéséhez szükséges tárgyakat, berendezéseket, élelmet valósággal össze kellett

¹² *A Jászberényi Tanítóképző Intézet Évkönyve 1965-1968*, Szerk. Kopácsy Béla, Jászberény, 1968.

¹³ A népi kollégium - mozgalomról: Pataki Ferenc: *A NÉKOSZ-legenda*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

¹⁴ Nagy József – Tóth János: *Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig*. Jászberény: Város Tanács VB., Jászberény, 1970. 105.o.

koldulni a városban. 27 tanítóképzős növendék saját keze munkájával hozta rendbe a romos iskola földszinti termeit, teremtette meg a kollégiumi élet elemi feltételeit. ... Eleven közösségi élet kezdett itt kibontakozni. Viták, tanulás, kulturált szórakozás töltötték ki az idejüket.”¹⁵

A jászberényi évek után Wittman Tibor 1948-ban Pécssett, majd 1950-től a budapesti Pedagógiai Főiskolán tanított történelmet. 1954-től 1957-ig a budapesti tudományegyetem bölcsészkarából kivált Lenin Intézet magyar történelmi tanszékének docense volt. Itt készítette el kandidátusi értekezését.¹⁶ A 17. század első harmadának tanulmányozása nyomán fordult érdeklődése az egyetemes történet problémái felé. Az 1957-58-as tanévben a debreceni egyetem egyetemes történelmi tanszékén, majd Szegeden folytatott oktatói tevékenységet 1958-tól egészen korai haláláig (1972).

1958-ban egyetemi docensként került a szegedi egyetemre. 1959-ben már a Középkori Egyetemes Történelmi Tanszék vezetője volt.

Kristó Gyula középkorász, aki 1958 őszén másodéves diák volt a szegedi egyetemen, így emlékezett vissza Wittman szegedi indulására:¹⁷ „A fiatal ember – ekkor 35 éves - már jelentős felsőoktatási gyakorlattal rendelkezett, és meglepte hallgatóit nagy tudásával és széles látókörével. Én mindjárt 1958 őszén heti hat órában hallgattam Wittman Tibort. Főkéllégiumát Az olasz és a flamand korakapitalizmus, speciális kollégiumát A második jobbágyág címmel tartotta. Hozzá jártam szemináriumra, mely A középkori város címet viselte, de voltaképpen a félév nagy részében Dino Compagni¹⁸ krónikáját elemeztük. 1959 tavaszán A németalföldi forradalom címmel hirdette meg főkéllégiumát. Az első között voltunk, akik új kutatási eredményeket bőséggel hozó későbbi nagy munkáiból ízelítőt kaptunk. ... Amikor oktatott, szinte izzott, vibrált körülötte a levegő. Csapongtak gondolatai, az egyszerre sokat elmondani akaró ember mohóságával öntötte belénk a tudást. ... Nem csupán tanított egyetemes történetet, hanem valóban egyetemes történelmi méretekben gondolkodott. ... Szigorú, sokat követelő vizsgáztató volt, akit mindennél jobban érdekelt az, hogy hallgatói látják-e a lényegét ... számunkra váratlan és olykor érthetetlen produkciókat honorált jó jeggyel, ha azokban felfedte, vagy inkább felfedni vélte a gondolkozni akarás szikráit. ... Merészen általánosított, magasröptű eszme-futtatásokat engedett meg magának. ...

¹⁵ Uo. 106.o.

¹⁶ A nemzeti monarchia megteremtéséért vívott harc a cseh-magyar szövetség keretében a terjeszkedő Habsburg-uralom ellen, 1619-1620. Kandidátusi disszertáció, kézirat. Budapest, 1954.

¹⁷ Kristó Gyula (1939-2004), a középkortörténet tudós kutatója. Kutatási időszaka az uráli őshaza korától a mohácsi csatavesztésig terjedt. Az Árpád-kort teljes egészében feldolgozó műve Franciaországban is megjelent. (*Magyarország története 895-1301*. Budapest, Osiris Kiadó, 1998; *Histoire de la Hongrie Médiévale. I. Le temps des Arpads*. Presses Universitaires de Rennes, 2000.)

¹⁸ Dino Compagni (kb. 1255-1324) firenzei történész, politikus. Legfontosabb műve Krónikája, mely városának 1280-1312 közötti eseményeiről számol be.

... újabb és újabb szeleteket vont be oktató munkájába a középkor, illetve a feudális kor irdatlan nagy területéről, mellyel voltaképpen tudományos tevékenységének legfrissebb eredményeit vitte be az oktatásba. ....”¹⁹

A „holland csoda”

Az igényes, fiatal történész figyelmét előbb a 17. századi magyar történelem, s főleg Bethlen Gábor kötötte le. Tanulmányok, és egyetemi tankönyvek őrzik kutatásainak e szakaszát.²⁰ Kutatásainak logikai íve a 17. századi magyar történelemtől Latin-Amerika történetének vizsgálatáig nagyon logikus és következetes. Figyelme szükségszerűen irányult a 17. századi Európára: Előbb a magyar kérdésekkel összefüggő problémákat vizsgálta Bethlen Gábor külpolitikájának szálain haladva, majd az osztrák Habsburg-hatalom válságának tanulmányozásán át jut el ahhoz a felismeréshez, hogy a harmincéves háború (1618-1648) korának tulajdonképpeni központi neuralgikus pontja az angol-holland-spanyol ellentét komplexum. Ebből következetesen vezetett az út Németalföldre. 1962-ben megvédett akadémiai értekezésének témáját már a németalföldi forradalom köréből választotta.²¹

Hollandiában, a leideni egyetem is elismeri²² és nagyra értékeli e témában született publikációit.²³

Kukovecz György történész véleménye szerint „Wittman Tibor legfontosabb tudományos teljesítményei, igazán eredetinek számító eredményei nem Latin-Amerikához, hanem Németalföldre, a németalföldi forradalomhoz és a 16-17. századi polgári átalakulás problémáihoz kötődnek. ... Németalföld aranykora című 1965-ben megjelent könyve, mely magas színvonalú összefoglalása, egyfajta népszerűsítő szintézise a térséggel foglalkozó rész kutatásainak, ma is nélkülözhetetlen, mert nincs folytatása: sem jobb, sem rosszabb.”²⁴

¹⁹ Kristó Gyula: Wittman Tibor, a tanár és a kolléga. in Wittman Tibor Emlékkönyv. Szerk.: Anderle Ádám Szeged, JATE (Acta Historica) 1983. 9-11.o.

²⁰ Magyar történet, 1526-1790. Budapest, 1954.

²¹ A „koldusok” uralma Flandriában 1577-1585. Akadémiai doktori disszertáció. Franciául is megjelent: Les Geux dans les „bonnes villes de Flandre”(1577-1584). Budapest, 1969.

²² Hollandia legrégebbi egyeteme, a Leideni Egyetem a tudomány és oktatás egyik európai fellegvára napjainkig . 1575-ben Orániai Vilmos Holland, Zeeland és Utrecht tartomány helytartójának kezdeményezésére jött létre köszönetképpen Leiden lakosainak, hogy olyan bátran harcoltak Leiden felszabadításáért II. Fülöp spanyol uralkodó Németalföldi helytartója, Alba herceg által indított vallásháborúban.

²³ Mivel az egyetem megalakulása ennyire szorosan függ össze a háborúval, ezért a Leideni Egyetem az Egyetemi Könyvtárral együttműködésben The Revolt in the Netherlands néven programot indított. A program honlapján www.dutchrevolt.leidenuniv.nl Wittman Tibor nevére a téma történetirőit tartalmazó linknél találunk. Holland nyelven ismertetik életművét, témához kapcsolódó publikációit.

²⁴ Kukovecz György: Németalföld vonzásában: a turista, a diák és a nyomdász. In: Stációk. Erdély-Európa-Latin-Amerika. Tanulmányok Wittman Tibor emlékére. Hispánia, 1999.

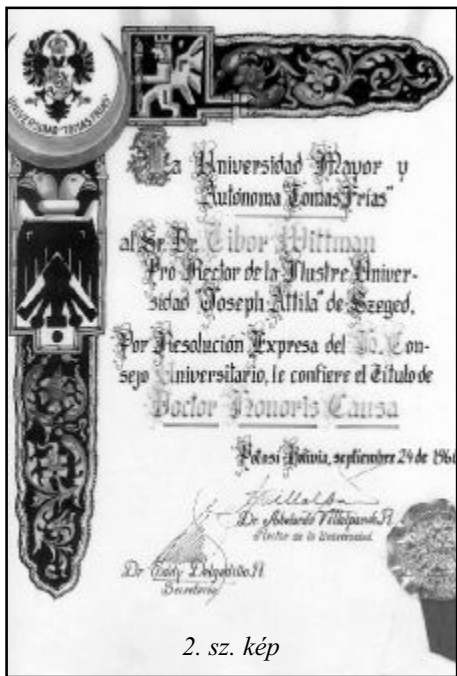
Széles külföldi irodalom ismeretének birtokában mutatja be ez a műve Németalföld és Hollandia 16-17. századi történetének politika-gazdaság-társadalomtörténetét, irodalmát, kultúráját.

Hollandia a 17. században a világ leggazdagabb hatalma lett. Wittmant is megérintette a „holland csoda”: keresi, mint annyi más kutató, annak lehetséges okait, hogyan tudott egy ilyen aprócska, kétmilliói ország, ilyen vezető szerepre szert tenni államként, illetve kereskedelmi-gyarmatosító és kulturális hatalomként a 17. századi Európában.

Mindenki megdöbbenésére kivívta függetlenségét a korszak „szuperhatalmától”, a Spanyol Birodalomtól; a 17. században három tengeri háborúban mért vereségeket Angliára; s túlélte azt is, amikor 1672-

ben rázúdult a korszak legnagyobb hadserege, XIV. Lajosé. Minden szempontból különleges, egyedi államnak számított. Gazdaságának nem a mezőgazdaság, hanem a kereskedelem és a halászat volt a legfontosabb ágazata. A hollandok a „tenger fuvarosaiként” virágoztatták fel országukat. Kereskedői szelleme és jól megépített hajói (fluit) tették valóságos tengeri hatalommá; jól szervezett gazdasága pedig hozzásegítette hatalmas gyarmatbirodalma kiépítéséhez. A 16. század közepére németalföldi közvetítők bonyolították le az Ibér-félsziget és Észak-Európa közötti kereskedelem zömét: összekapcsolták a baltikumi gabonakereskedelmet, Flandria, Franciaország és a német területek iparát Sevilla és Lisszabon kikötőivel.

„A boszorkányégetés századában itt volt a legnagyobb a vallási tolerancia, legteljesebb a sajtószabadság: Descartes és Spinoza csak ebben az országban fejthette ki és tehetette közzé szabadon filozófiai nézeteit. Az abszolutizmus századában igen sikeres és dinamikus egyensúly alakult ki Hollandiában a centralizmus és szeparatizmus, a dinasztikus kormányzás és a köztársasági szellem között. A túldíszítettségéről és illúzióiról közismert barokk művészet századában kialakulhatott itt egy meglepően realista festészet, melynek alkotásait azóta is csodáljuk. Mellékesen pedig a hollandok létrehoztak egy elképesztő méretű gyarmatbirodalmat, s csak kis híja volt, hogy Brazília lakossága ma nem a holland

2. sz. kép

nyelvet beszéli, és az Egyesült Államok legnagyobb keleti nagyvárosának nem Új-Amszterdam maradt a neve.”²⁵

Minek volt köszönhető aranykorának átmenetisége, viszonylag rövid időtartama? Mennyire volt fontos a nagyhatalommá válásban a németalföldi kultúra polgári szerkezete, a kultúra szervezeti formái: az egyetemek, a könyvnyomdászat, a festészet. A történetek mélyén ezekre a kérdésekre kereste a válaszokat Wittman, s alkotott egyedülállót.²⁶

Néderlandistából latinamerikanista

A Szegedi Egyetemen nem csupán a németalföld aranykorára vonatkozó kutatásai terebélyesedtek ki, hanem az ellenfél-ellenpár: a spanyol abszolutizmus és hanyatlás, valamint a spanyol gyarmati uralom kérdéseire vonatkozó kutatásai is. A spanyol birodalomra vonatkozó kutatásai által felismerte Fernand Braudel munkásságának jelentőségét, hazánkban elsőként.²⁷ Wittman 16. századi spanyol gazdasági és szellemi élettel foglalkozó tanulmányai mellett, II. Fülöp címmel népszerű könyvet írt.²⁸ Nemes megszállottsággal, szinte önmérsztöen dolgozott, mintha érezte volna, hogy kevés lesz az ideje. Kollégáit megragadta tudományos tudatossága. „Azé a nyugtalan, állandóan új és új felismerésre vágyó emberé, aki - mint a virágról virágra szálló méhecske - belső kényszertől úzve ment át újabb és újabb országok és régiók történetére, tanulva meg új nyelveket, dolgozva bele magát új és új problémákba....” – emlékezett vissza Kristó Gyula.²⁹

A Latin-Amerikával kapcsolatos kutatások az 1960-as években lendültek fel világszerte. A kubai forradalom győzelmét (1959) világszerte forradalmi fellendülés és szimpátia övezte. Wittman 1967-től publikálta latin-amerikai vonatkozású tanulmányait. Több ízben járt külföldön kutatóutakon: Sevillai, kubai, bolíviai levéltári kutatásokra épülő tanulmányai szerteágazó témákat érintenek: tanulmányai jelentek meg többek között a spanyol gyarmatbirodalom gyöngyszeméről, a potosi ezüstbányákról, melyek 300 éven át látták el a spanyol trónt értékes nyersanyaggal,

²⁵ Hahner Péter *Maarten Prak: Hollandia aranykora* című könyvének ismertetője. Élet és Irodalom, 2005. 09.

²⁶ A hazai könyvpiacra időközben több, a korra vonatkozó publikáció is megjelent magyarul [Johan Huizinga: *Hollandia kultúrája a tizenhetedik században.*, Fordította: Gera Judit. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.; Maarten Prak: *Hollandia aranykora* Fordította Balogh Tamás. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.], ám magyar szerző tollából továbbra sem született összefoglaló mű.

²⁷ Fernand Braudel (1902-1985) francia történész, társadalomtudós. A XX. század 30-as éveiben megalakult új francia történetírói iskola, az Annales-kör vezető személyisége. Újfajta, szintetizáló (gazdaság- társadalom- és kultúrtörténeti irányultságú) történetírás iránt kötelezték el magukat. Főbb, magyarul olvasható művei: *A Földközi-tenger I-III.* Budapest, 1996, *Anyagi kultúra, gazdagság és kapitalizmus XV-XVIII. Század.* Budapest, 1985.

²⁸ II. Fülöp. Budapest, 1967.

²⁹ i.m.10.o.

s tették Potosít a spanyol gazdaság mozgatórugójává a világ tetején; a kubai gazdaság útkereséséről; a karibi ültetvényes gazdaság belső szerkezetéről.

Tanszéke 1967-ben felvette a Középkori Egyetemes Történeti és Latin- Amerika Története Tanszék nevet, mellyel Latin-Amerika történetének oktatásához megteremtette az intézményi kereteket. Álma egy interdiszciplináris kutatásokat folytató Latin-Amerika Intézet volt ...

Wittman az egyetem periodikájához (*Acta Universitas Szegediensis*), melynek létrehozója volt, 1967-től túlnyomórészt spanyol nyelvű alsorozatot indított *Studia Latinoamericana* címmel. Célja ezzel az volt, hogy a magyar kutatások eredményei a külföldiek számára is hozzáférhetővé váljanak.

Wittman „latin-amerikai korszakának” volt néhány fontos tematikus hangsúlya. Figyelmének központjában gazdaságtörténeti kérdések álltak: Kutatta a Kolumbusz előtti indián múltat, foglalkozott a mayák, aztékok, inkák termelési módjának meghatározásával. A gyarmati korszak fejlődéstörvényeit tekintve vizsgálta a monokultúrák (dohány, cukor, ezüst) társadalmi struktúrákra gyakorolt hatását; a függetlenségi korszakban a „tőkés” és a „prekapitalista” elemek együttélésének kérdései érdekelték: hogyan tör utat magának a haladás az elmaradottság legkülönbözőbb formái közt? A bizonyos szempontból élenjáró és az elmaradott viszonya, kölcsönhatásának kérdése legtöbb tanulmányának mozgó ereje.

Kitűnően érzekelte, hogy milyen sajátos szerepet játszott Latin-Amerika a világgazdaság kibontakozásában. A három vagy négyszögletű világgazdaságról, a latin-amerikai és a közép-kelet-európai térség 16-18. századi összevethetőségéről, a világgazdaságban való elhelyezkedésük hasonlóságáról írott tanulmánya egy igen korszerű világgazdaság-felfogást jelez Wittmannál.³⁰ Az Afrika-Európa-Latin-Amerika viszonylatrendszer kérdéseit, amit Wallerstein óta a centrum és periféria kettősségének problematikájaként emlegettük, Wittman már korábban, 1971-ben megjelent művében megfogalmazta.³¹

Az 1971-ben megjelent Latin-Amerika története a Latin-Amerika kutatás nélkülözhetetlen kézikönyve. Niederhauser Emil történész a mű recenziójában így értékelte: „Ez a mű bármennyire is csak melléktermékként íródott, és a szerző csak kötelező tudomány-népszerűsítésnek tartotta, annál sokkal több, hatalmas anyagot jól mozgó, eredeti jellű szintézis, mely az 1970-es években nemzetközi viszonylatban is egyedülálló volt. Nem egyes országok történetét írta meg, hanem a latin kontinens történetét, a fejlődés fő vonalait érzékeltetve, a közös vonások

---

³⁰ Ld. Wittman Tibor: *Triángulo o cuadrángulo económico? Acerca del mercado mundial visto desde Europa Central*. Anuario del Instituto de Antropología e Historia. Caracas 1970-71. VII-VIII. 457-472.

³¹ Immanuel Wallerstein (1930-) észak-amerikai szociológus, gazdaságtörténész. A modern világgazdaság rendszerét elemző alapvető műve 1974-ben jelent meg.

kidomborításával. Nem országok történetét adja, hanem problémákét.”³² „Miközben a szubkontinens plasztikus leírását adja, a térség történetét a világtörténeti folyamatban szemléli és szemlélteti. Ez a nagy és bonyolult vállalkozás kiválóan sikerült Wittman Tibornak.”³³

Annak ellenére, hogy a mű nem egy friss darab, és nem mentes a marxista történet szemlélet terminusaitól, talán a távoli kontinens iránt az utóbbi években megnövekedett hazai érdeklődés miatt is közkedvelt, könyvtárakban sok helyen „eltűnt”-nek nyilvánított mű, antikváriumokban „hiánycikk”. A hazai könyvesboltokba „új” Latin-Amerika története 1998 –ban, hű tanítványa, örökségének kiemelkedő ápolója, és továbbvivője, Anderle Ádám professzor tollából került.³⁴

Európa szocialista országaiban az 1970-es években megszületett a marxista latinamerikanisztika, ám Latin-Amerika történetének kutatása terén még sok volt a „fehér folt”, s ezt jól tudta Wittman professzor is. Spanyol, német, francia, svéd kollégáival megszervezték a Latin-amerikai Társadalomtudományi Kutatások Központját, majd az Európai Latinamerikanista Történészek Társaságát.

Mint tanár tudatosan irányította szakdolgozóit a „fehér foltok” felé. „Wittman professzor többször is hangoztatott meggyőződése volt, hogy bár a magyar történészek kedvezőtlenebb a helyzete nyugati kollégáiknál (a forrásokhoz való jutás területén Latin-Amerika kutatásánál), de a kelet-európai, köztük a magyar történészeknek van egy nagy „előnyük”: az értelmi-érzelmi azonosulás: saját, kelet-európai elmaradottság-élményükből fakadó empátiájuk, mely megértőbbé teszi őket a távoli térség - Latin-Amerika - hasonló gondjai iránt. ... Vibráló-nyugtalan előadásaiban igyekezett problémaérzékenységét átadni hallgatóinak, és orientálni őket a kutatás izgalmas mélységei felé.”³⁵

Anderle Ádám, aki több más egyetemi és tudóstársaságokban betöltött tisztségei mellett 1996-tól az Országos Tudományos Diákköri Tanács humán (bölcész) tagozatának az elnöke így nyilatkozott Wittman professzorról, a Mesterről:

„A többségi vélemény - amit magam is osztok - szerint a diák választ mestert, az alapján, hogy kiben bízik, kinek a tudományos felfogását fogadja el. Én magam is tanárt választottam, Wittman Tibor professzort, aki Latin-Amerikát kutatta. Bízam

³² Niederhauser Emil: Wittman Tibor. Latin-Amerika története. In: Századok, 1979. 4. sz. 726-727. o. Niederhauser Emil (1923 -) történész, kutatóprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Szakterülete: Kelet-Európa összehasonlító története.

³³ Anderle Ádám Wittman Tibor: *Latin-Amerika története* II. kiadásához írt Előszavában. Budapest, 1978. 5.o.

³⁴ Anderle Ádám: *Latin-Amerika története*. Pannonica Kiadó, 1998. Anderle Ádám a Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, az MTA-SZTE Hispanisztika Kutatócsoport vezetője. Több mint száz tanulmány, 26 kötet szerzője, melyekből több spanyol nyelven, külföldön jelent meg.

³⁵ Anderle Ádám Wittman Tibor: *Latin-Amerika története* II. kiadásához írt Előszavában. Budapest, 1978. 8-9. o.

benne, elfogadtam az általa felkínált témát, s elhittem, komoly eredményeket érhetek el a vezetésével.”³⁶

Nagyra becsülte és tisztelte a tehetséget. Sokat foglalkozott az arra érdemes fiatalokkal. A jázsági fiatalokat külön munkacsoportba gyűjtötte, és figyelemmel kísérte munkájukat.

A Szegedi Egyetem jászárokszálási származású professzora, J. Nagy László is a Wittman-féle történelem-iskolából került ki. Wittman javaslatára kezdett Haiti történelmével foglalkozni, melyről könyv megjelentetését tervezi. Elmondása szerint: „Wittman az egyetemen élvezetes, szípkázó előadásokat tartott, bár jegyzetelni igen nehéz volt nála, hiszen előadás közben is járt az agya, gondolkodott, és újabb összefüggésekre jött rá”.³⁷

Kitűnően érzékelt, milyen sajátos szerepet játszott Latin-Amerika a világgazdaság kibontakozásában, milyen bonyolultan élnek együtt itt a preindusztriális képletek a gyorsan modernizálódó világgal. Felvetette a latin-amerikai és a kelet-közép – európai régió 16-18. századi összevethetőségének kérdését és a világgazdaságban való elhelyezkedésük hasonlóságát, mellyel egyben vissza is tért – mint egy hű kalandor – saját hazája történetéhez, annak világtörténeti pozíciójának meghatározásához.

Jövőbe mutató kérdésfelvetésével, Latin-Amerika: hányadik világ?³⁸ egy komplex problematikát érintett; ám korai halála miatt a válasz alternatíváinak tanulmányozását történelemszakkollégáira hagyta. A latin-amerikai fejlődés sajátosságaira hívta fel a figyelmet, és szembezállt mindenfajta egyszerűsítő fejlődésfelfogással.

A latin-amerikai gazdasági rendszer a gyarmatosítás kezdete óta mindig is kétpólusú, duális szerkezetű volt. A modern és a hagyományos szerkezet együttélése néhol segítette, de inkább korlátozta egymást; egyfajta „zsákutcás” jelleget kölcsönzött a latin-amerikai fejlődésnek. A szerkezeti korszerűsítés rendszeres elmaradása által továbbélt megkésettisége, s a világgazdaságba „háttérgazdaságként” illeszkedett. Az 1990-es évek strukturális reformjai, a stabilizáció fejlődési pályára helyezték a latin-amerikai térséget, ám a kérdés – Wittman Tibor kérdései nem veszítettek aktualitásukból: sikerül-e Latin-Amerikának a világgazdasági alkalmazkodás; mire lesz elég a reformok által beindult gazdasági növekedés; besorolást nyer-e a fejlett országok közé, vagy továbbra is „közepesen fejlett”, vagy „fejlődő országgént” sorolódik a világgazdaságba.³⁹

³⁶ *A láthatatlan alapszöveg.* Pintér M. Lajos interjúja Anderle Ádámmal a TDK múltjáról, jelenéről, jövőjéről. In: Szegedi Egyetem hetilap.

³⁷ Sebők Balázs: *A történelem élményei.* Interjú J. Nagy László professzorral. In: Jázsági Évkönyv 2006, Szerk.: Pethő László, Jászberény. 122-123.o. J. Nagy László a Szegedi Egyetem Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék és a Történettudományi Doktori Iskola vezetője. Fő kutatási területe az ún. Maghreb-országok. (Marokkó, Algéria, Tunézia)

³⁸ Wittman T. (1970): *Latin-Amerika: hányadik világ?* Népszabadság, 1970. április 26.

³⁹ vö: Kollár Zoltán: *Wittman kérdései – latin amerikai dilemmák.* In: Stációk. Erdély-Európa-Latin-Amerika. Tanulmányok Wittman Tibor Emlékére. Hispánia, 1999. 85-91.o.

A Wittman-örökség

Wittman Tibor nem az élettől elvonultan oktatott és kutatott, jelentős részt vállalt az egyetemi közéletből. Módszertani, oktatásszervezési témákról értekezett: a történelemtanításról és a felsőoktatás reformjáról. Aktív egyetemi vezető volt: 1963-64-ben a Szegedi Egyetem dékánhelyettese, 1964-1967-ben oktatási rektorhelyettese volt. Ötlete nyomán vetődött fel a József Attila Tudományegyetemen az Egyetemi Gyűjtemény létrehozásának szükségessége azzal a céllal, hogy az egyetem múltjának kutatásához biztosítsák a hátteret, gyűjtsék az írásos emlékeket, az elhunyt vezető oktatók egyetemre vonatkozó írásos hagyatékát. Ezzel alapvető lökést adott az egyetemtörténeti kutatások szisztematikus fejlődésének.

„Az egyetem 1998-ban Évfordulós Emlékcsarnok című kiállítássorozatot indított, mely tisztelgés azon elhunyt tudósok előtt, akik az egyetemen kiemelkedő teljesítményt nyújtottak.

Célja az is, hogy a ma diáksága megismerje a nagy, iskolateremtő elődöket, képet kapjon munkásságukról. A negyedévenként megrendezett kiállításon alkalmanként három tudós életművéről készült megemlékezés. A kiválasztás szempontjai között a tudományos életben való elismertség, iskolateremtő tevékenység szerepelt. Az első alkalommal, 1998. február 18-án megnyitott kiállítás Apáthy István zoológus, Surányi-Unger Tivadar jogász mellett Wittman Tibor történészprofesszor emlékét örökítette meg.”⁴⁰

Tanítványai 1983-ban, születésének 60. évfordulóján, felolvasó ülést szerveztek, melynek anyaga az Acta Historica köteteként, Wittman Tibor Emlékkönyv címmel jelent meg.⁴¹ 1998-ban, születésének 75. évfordulójára emlékülést szerveztek az MTA Szegedi Akadémiai Bizottság székházában. A konferencia célja volt bemutatni, hogy Wittman tudományos öröksége miként él tovább azon a három tanszéken, melyek a Wittman által oktatott és kutatott témák örökösei. (Középkori Egyetemes Történeti Tanszék, Újkori Egyetemes Történeti és a Mediterráneum Története Tanszék, Hispanisztika Tanszék)

E konferencia anyagát Stációk: Erdély - Európa - Latin-Amerika címmel jelentette meg Anderle Ádám professzor.⁴²

Példaértékű munkáiban az egyetemes történeti látásmód, a komparatisztika alkalmazása, a periférikus történeti régiók iránti kutatói érdeklődés. Meghonosított

⁴⁰ Klukovitsné Paróczy Katalin - Ráczné Mojzes Katalin: *Egyetemi Gyűjtemény*.in: Csongrád Megyei Könyvtáros 32-33. évf. 1/4.sz. (2000/2001)

⁴¹ Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica, LXXVI. Köteteként, *Wittman Tibor Emlékkönyv* címmel. Szeged, 1983.

⁴² *Stációk. Erdély-Európa-Latin-Amerika. Tanulmányok Wittman Tibor emlékére.* Hispánia, 1999 . 85-91. o. Ugyanez a kötet tartalmazza Wittman Tibor tudományos írásainak jegyzékét 11-16.o.

Magyarországon egy addig ismeretlen diszciplínát, a latin-amerikanisztikát. Példát mutatott arra, miként lehet Szegedről magas színvonalon egyetemes történelmet művelni.

Wittman Tibor szakmai sikereit, publikációit méltató recenziók sora végtelen. Művei alapvető, nélkülözhetetlen hivatkozási munkák; két legnagyobb műve a Németalföld aranykora és a Latin-Amerika története a témában ma is megkerülhetetlen.

Korai, alkotóereje teljében bekövetkezett halála fájdalmas vesztesége volt a nemzetközi tudományos életnek, a hazai egyetemes történelmi kutatásnak, de szelleme tovább él műveiben, az általa megalapozott tudományos iskolában, a tanítványok, kollégák és városunk, Jászberény emlékezetében.

Köszönet Anderle Ádámnak, és Gleduráné Bóna Évának a beszélgetésért, melyben az oral history (elbeszélt történelem) módszertanát is segítségül hívtuk Wittman Tibor nagyságának rekonstruálásához.

Pethő László

KÜZDELMES ÉVEK

Beszélgetés Szabó Béla professzorral

Kérlek, beszélj családadról, onnan származó indítatásaidról!

Jászárokszálláson születtem 1939-ben. Édesapám vizsgázott ácssegédként dolgozott egy budapesti építési vállalkozónál. A világháború befejezését követően községünkben és a környező településeken jutott munkához. Néhány év után iparendeléssel önálló tervezésű lakóházak építésével foglalkozott. Az 1950-es évek elején bevonták engedélyét. A dunapentelei új város építkezésén kapott munkát. Munkahelyi balesét követően kisebb, felújító munkákból jutott némi jövedelemhez. Édesanyám elemi iskolai végzettséggel rendelkezett, de intelligens, olvasást kedvelő, választékosan társalgó modorával jó példát szolgáltatott a három gyerekének. A helyi Háziipari Szövetkezetnél bedolgozóként, otthoni munkavégzéssel alkalmazták nyugdíjazásáig. József bátyám az épület- és géplakatos szakmát választotta. Szakérettségi vizsgáját követően műszaki katonatiszti iskolán folytatta tanulmányait Szentendrén. Harmadéves volt, amikor az 1956-os események arról győzték meg, hogy megszakítsa tanulmányait. Állami vállalatoknál dolgozott a szakképesítése alapján. Katalin nővérem bolti eladóként dolgozott.

Feleségem, Kakuk Mária történelem-orosz szakos középiskolai tanár, egri születésű. Két gyermekünk - Linda és Róbert - okleveles közgazdászok. Szakmai és egyéb elfoglaltságunk ellenére igyekeztünk családcentrikusan élni. Gyermkeinket két éves koruktól magunkkal vittük a hazai és külföldi útjainkra. A feleségemnek köszönhetően viszonylag korán megtanultak síelni, úszni, korcsolyázni, kerékpározni. A Tiszán kajakoztunk is. Sok páros mérkőzés élménye köt bennünket a tenispályához. Egerben és Budapesten zenei rendezvényekre és színházi előadásokra is eljárunk.

Mit jelent számodra a Jászsághoz való kötődés?

A szülőhelyem szeretete, a jász múltunk, örökségünk tisztelete életem során fokozatosan alakult és formálódott bennem. Az összetartozás érzését erősítették az évenként megrendezett aratási-, szüreti felvonulások, az azokon bemutatott táncok, énekek és a népviselet. A lopatkoló kovács, az asztalos, a pék, a hentes, a különféle foglalkozású emberek szorgalmas munkavégzése mindig nagy hatással voltak rám. El-elmeditáltam azon, hogy - ha nagy leszek - melyiket válasszam.

Az iskolába mindig lelkesen jártam. Jól éreztem magam a foglalkozásokon, soha nem unatkoztam. A tanítóimat tiszteltem, akik arra tanítottak, hogy szeressük szülőfalunkat, becsüljük az itt élő embereket. A templom tornyából látható horizonton